

УДК: 338.246.8:338.1]:330.131.7

DOI: 10.60022/2(6)-32S

Мазур Юлія Володимирівна

кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом», Україна

Yuliia Mazur

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Marketing

PJSC «Interregional Academy of Personnel Management», Ukraine

ORCID: 0000-0002-4728-4640

Братусь Ганна Анатоліївна

доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри управління бізнесом

Навчально-науковий інститут управління, економіки та бізнесу

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», Україна

Hanna Bratus

Doctor of Economics Sciences, Professor, Head of the Department of Business Management

Educational and scientific institute of economic and business management

PJSC «Interregional Academy of Personnel Management», Ukraine

ORCID: 0000-0001-7151-3901

Каліна Ірина Іванівна

доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу

Навчально-науковий Інститут управління, економіки та бізнесу

ПрАТ «ВНЗ Міжрегіональна Академія управління персоналом», Україна

Kalina Iryna

Doctor of Economics Sciences, Professor, Professor of the Department of Marketing

PJSC «Interregional Academy of Personnel Management», Ukraine

ORCID: 0000-0001-5662-6967

ЕЛЕМЕНТИ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ РИЗИКІВ ТА ЗАГРОЗ

Анотація. У статті досліджено теоретико-методичні засади формування стратегії економічної безпеки національної економіки в умовах зростання глобальних ризиків та внутрішніх загроз. Обґрунтовано необхідність розроблення цілісної концептуальної моделі економічної безпеки, що поєднує захисні, адаптивні та розвиткові складові державної політики. Проаналізовано сучасні виклики світової економіки, зокрема торговельні війни, енергетичні та фінансові кризи, пандемію, геополітичні конфлікти й кібератаки, які актуалізують потребу у нових підходах до захисту національних інтересів.

Розкрито сутність та зміст основних елементів стратегії економічної безпеки, серед яких: цільові орієнтири, пріоритетні напрями, механізми реалізації, інструменти забезпечення, система оцінки та моніторингу, а також ключові суб'єкти реалізації. Показано, що ефективна стратегія має базуватися на принципах стійкості, диверсифікації ризиків, розвитку інноваційно-технологічного потенціалу, партнерстві з міжнародними структурами та цифровій трансформації економічних процесів.

Ключові слова: економічна безпека, ризики, кризи, загрози, стратегія, національна економіка, геоекономічне суперництво, продовольча безпека, енергетична незалежність, інноваційно-технологічний розвиток, інституційна та правова безпека, інформаційно-кібернетична безпека.

ELEMENTS OF THE STRATEGY OF ECONOMIC SECURITY OF THE NATIONAL ECONOMY IN THE CONDITIONS OF RISKS AND THREATS

Abstract. The article examines the theoretical and methodological principles of forming a strategy for the economic security of the national economy in the context of growing global risks and internal threats. The need to develop a holistic conceptual model of economic security that combines protective, adaptive

and developmental components of state policy is substantiated. The current challenges of the world economy are analyzed, in particular trade wars, energy and financial crises, pandemics, geopolitical conflicts and cyberattacks, which actualize the need for new approaches to protecting national interests.

The essence and content of the main elements of the economic security strategy are revealed, which form a holistic system for ensuring the sustainable development of the state. In particular, the target guidelines determine strategic priorities - increasing the sustainability of the economy, balanced GDP growth, social stability and welfare of the population. Priority areas include macroeconomic stability, food and energy security, development of innovative and technological potential, information and cybersecurity and environmental sustainability. Implementation mechanisms are based on effective state regulation, forecasting, fiscal and industrial policy, risk monitoring and early crisis prevention. Provisioning tools include financial reserves, tax incentives, development programs and cyber defense. The evaluation and monitoring system ensures control of the strategy's effectiveness through economic security indicators, regular risk analysis and forecasting. Key actors are the state, business, civil society and international partners, whose interaction forms the basis of the country's economic stability and competitiveness.

It is shown that an effective strategy should be based on the principles of stability, risk diversification, development of innovative and technological potential, partnership with international structures and digital transformation of economic processes.

Keywords: economic security, risks, crises, threats, strategy, national economy, geo-economic rivalry, food security, energy independence, innovative and technological development, institutional and legal security, information and cyber security.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобальної нестабільності, геоекономічного суперництва та багаторівневих криз – від енергетичної до продовольчої – питання формування ефективної стратегії економічної безпеки національної економіки набуває ключового значення. Зростаюча кількість зовнішніх та внутрішніх ризиків (військові загрози, санкційна політика, порушення ланцюгів постачання, енергетична залежність, цифрові атаки, фінансова турбулентність) потребує переосмислення традиційних підходів до забезпечення економічної стійкості держав. В умовах воєнної агресії проти України, глобальної конкуренції за ресурси та технології, посилення протекціоністських тенденцій у міжнародній торгівлі постає необхідність системного підходу до розроблення стратегії економічної безпеки, яка б забезпечувала одночасно захист національних інтересів, розвиток конкурентних переваг та інтеграцію у світовий економічний простір.

Водночас відсутність узгодженого понятійного апарату, системної класифікації загроз і чітко визначених індикаторів економічної безпеки ускладнює реалізацію стратегічних пріоритетів держави. Існуючі політики часто мають фрагментарний характер і не враховують взаємозв'язку між економічною, енергетичною, технологічною та продовольчою безпекою. Це створює потребу у формуванні єдиної концептуальної моделі стратегії економічної безпеки, заснованої на адаптивності, диверсифікації ризиків, розвитку національних ресурсів, партнерстві з ключовими державами та цифровій трансформації економічних процесів. Таким чином, проблематика полягає у визначенні та структуризації основних елементів стратегії економічної безпеки національної економіки в умовах ризиків та загроз, а також у розробленні аналітичної основи, що дозволить забезпечити баланс між захисними і розвиваючими цілями державної економічної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіка забезпечення економічної безпеки національної економіки в умовах ризиків і загроз набувають особливої актуальності та належать до пріоритетних напрямів сучасних наукових досліджень. Це зумовлено зростанням масштабів геоекономічної конкуренції, посиленням впливу глобальних кризових процесів, а також необхідністю адаптації національної економіки до нових викликів безпекового, технологічного та фінансового характеру.

До розроблення теоретико-методичних і прикладних засад економічної безпеки значний внесок зробили як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники, серед яких О. Ареф'єва [1], Н. Коваленко [1, 5], В. Титикало [1], Г. Козаченко [6], Г. Вербицька [2], В. Гаркавий [3], О. Захаров [4], а також К. Гоу [8], Дж. Ю. [8]. Їхні праці присвячено питанням визначення сутності економічної безпеки, структуризації її складових, оцінювання загроз та формування системи захисно-адаптивних механізмів.

Попри вагомні наукові напрацювання, подальшого вивчення потребує питання формування елементів стратегії економічної безпеки національної економіки як комплексного інструменту

забезпечення стійкості держави до сучасних ризиків. Особливо актуальним є дослідження стратегічних орієнтирів, інституційних і нормативних засад, механізмів взаємодії держави та бізнесу, а також інструментів протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам у трансформаційних умовах розвитку економіки.

Метою статті є обґрунтування основних елементів стратегії економічної безпеки національної економіки в умовах зростання ризиків і загроз глобального та внутрішнього характеру.

Виклад основного матеріалу. Протягом останнього десятиліття відбулася торговельна війна між двома найбільшими економіками світу, пандемія, під час якої доступ до критично важливих товарів використовувався як дипломатичний важіль, політизація доступу до напівпровідників – можливо, найважливішої технології, що використовується наразі – та перетворення європейських енергопостачання на зброю після вторгнення Росії в Україну. Все це та багато іншого призвело до посилення уваги до питання «економічної безпеки». Економічна безпека, звичайно, є багатовекторним процесом, а це означає, що дії інших країн не можна ігнорувати. Крім того, інші економіки мають більший досвід вирішення тих типів викликів, які має на меті вирішити стратегія економічної безпеки ЄС: Китай протягом тривалого часу зосереджувався на ретельному управлінні впливом зовнішніх впливів на свою економіку; США мають досвід перевірки прямих іноземних інвестицій та стратегічного використання експортного контролю; тоді як Японію часто вважають розвиненою економікою з найдосконалішою стратегією економічної безпеки. Тому можна багато чого навчитися з порівняння стратегії ЄС з досвідом інших країн, що особливо важливо через безліч нових ініціатив, які були запроваджені або запропоновані в останні роки.

У статті представлено основні елементи стратегії економічної безпеки на основі яких запропоновано рекомендації щодо вдосконалення стратегії. Економічна безпека стала невід’ємною частиною не лише підприємств, але й національної економіки. Стратегії та інструменти економічної безпеки – це ті, що спрямовані на «захист» економічних результатів від певних типів потрясінь. Це визначення включатиме промислову та торговельну політику, що диверсифікує постачання ключових ресурсів, заходи торговельного захисту, спрямовані на стримування економічного примусу (тобто націлювання на економіку з боку супротивників для досягнення політичних результатів), та політику, що пом’якшує потрясіння, коли вони відбуваються. Воно не включатиме заходи та інструменти, спрямовані на вплив неекономічних результатів, такі як підтримка технологічної переваги в технологіях подвійного використання або зміцнення кіберінфраструктури (за винятком, можливо, запобігання розвитку ринкової сили іншими країнами) [3, 4, 5].

Порівняння підходів цих країн з досвідом ЄС дозволяє окреслити основні елементи стратегії економічної безпеки національної економіки, які формують її концептуальну основу та практичний зміст (рис. 1).

Рис. 1. Елементи стратегії економічної безпеки національної економіки

Джерело: сформовано авторами

Блок цільові орієнтири визначає стратегічну мету формування економічної безпеки держави. До ключових орієнтирів належать: Стійкість та захищеність економіки – здатність протидіяти внутрішнім і зовнішнім шокам без втрати функціональної цілісності; збалансований розвиток і зростання ВВП – забезпечення стабільної динаміки економічного зростання, структурної диверсифікації та підвищення продуктивності; соціальна стабільність і добробут населення – формування умов для підвищення якості життя, збереження трудового потенціалу, зменшення нерівності. Пріоритетні напрями визначають головні сфери, у яких зосереджується державна політика економічної безпеки: макроекономічна стабільність – контроль інфляції, державного боргу, стабільність валюти; продовольча безпека – гарантоване забезпечення населення основними продуктами харчування; енергетична безпека – диверсифікація джерел енергії, зниження залежності від імпорту; інноваційно-технологічний розвиток – підтримка власного науково-технічного потенціалу; інформаційно-та кібербезпека – захист критичної інфраструктури та даних [8].

Механізми реалізації охоплюють систему інституційних і регуляторних інструментів, що забезпечують досягнення цілей стратегії: державне регулювання та прогнозування соціально-економічного розвитку; нормативно-правова система – закони, стандарти, міжнародні угоди у сфері безпеки; фінансово-бюджетна політика, спрямована на забезпечення фінансової стабільності; інвестиційна та промислова політика, що стимулює національне виробництво; моніторинг ризиків та запровадження системи раннього попередження [2].

Інструменти забезпечення це конкретні засоби, за допомогою яких реалізуються механізми стратегії: фінансові резерви та стабілізаційні фонди для пом'якшення кризових наслідків; податкові стимули та пільги для стратегічних галузей; державні програми розвитку та імпортозаміщення; страхові, кредитні, антикризові інструменти; інструменти кіберзахисту та технологічного моніторингу.

Система оцінки та моніторингу забезпечує зворотний зв'язок і контроль за ефективністю реалізації стратегії: індикатори та критерії оцінювання рівня економічної безпеки (індекс боргового навантаження, рівень енергозалежності, інфляційні показники тощо); регулярний моніторинг ризиків і потенційних загроз; прогнозування сценаріїв розвитку; оцінювання результативності стратегій державної політики у сфері безпеки [9, 10].

Реалізація стратегії передбачає взаємодію між основними учасниками економічної системи: держава – координатор і гарант стабільності; бізнес-структури та інвестори – джерело економічного зростання та інновацій; громадянське суспільство – посередник між владою та населенням, суб'єкт суспільного контролю; міжнародні партнери – джерело фінансової, технологічної та інституційної підтримки.

Таким чином, кожен із наведених елементів стратегії економічної безпеки національної економіки є взаємопов'язаним і взаємодоповнювальним. Їхня узгоджена реалізація забезпечує формування стійкої, конкурентоспроможної та адаптивної економічної системи, здатної ефективно реагувати на зовнішні та внутрішні виклики, мінімізувати наслідки кризових явищ і гарантувати стабільний соціально-економічний розвиток держави.

Запропонована стратегія сприятиме підвищенню рівня економічної безпеки національної економіки через створення комплексної системи запобігання ризикам, формування економічної стійкості та посилення фінансової, технологічної та ресурсної незалежності країни. Її впровадження дозволить удосконалити механізми державного управління, забезпечити ефективну взаємодію між державою, бізнесом і громадянським суспільством, а також посилити інтеграцію України у глобальні економічні процеси на основі принципів партнерства, взаємовигоди та безпеки.

Реалізація стратегічних пріоритетів економічної безпеки сприятиме зміцненню національного потенціалу, розвитку інноваційної та виробничої бази, підвищенню енергетичної та продовольчої самодостатності, а також формуванню умов для довгострокового економічного зростання. У результаті стратегія стане дієвим інструментом підвищення конкурентоспроможності національної економіки, її здатності протистояти глобальним загрозам і забезпечувати сталий розвиток у мінливому міжнародному середовищі.

Висновок. У результаті проведеного дослідження встановлено, що формування ефективної стратегії економічної безпеки національної економіки є ключовою умовою забезпечення стійкості держави в умовах зростання глобальних ризиків, воєнних загроз, енергетичних і фінансових криз. Визначено, що сучасні виклики потребують переходу від фрагментарних заходів реагування до комплексної, системно організованої політики, яка поєднує захисні, адаптивні та розвиткові інструменти управління.

Розкрито зміст і взаємозв'язок основних елементів стратегії економічної безпеки – цільових орієнтирів, пріоритетних напрямів, механізмів реалізації, інструментів забезпечення, системи оцінки та моніторингу, а також суб'єктів реалізації. Показано, що саме їхня узгоджена дія забезпечує побудову цілісної системи захисту економічних інтересів держави, підвищує здатність економіки адаптуватися до внутрішніх і зовнішніх потрясінь та підтримувати соціально-економічну стабільність.

Запропонована модель стратегії економічної безпеки створює передумови для зміцнення фінансової, технологічної та ресурсної незалежності України, розвитку національного виробництва, диверсифікації зовнішньоекономічних зв'язків і підвищення конкурентоспроможності у глобальному середовищі. Реалізація її положень сприятиме ефективнішій взаємодії держави, бізнесу та громадянського суспільства, посиленню антикризових механізмів і формуванню основ сталого розвитку.

Отже, стратегія економічної безпеки має стати фундаментальним інструментом державного управління, який забезпечить довгострокову стабільність, соціальну згуртованість, інноваційний розвиток і інтеграцію України у світову економіку на засадах партнерства, відповідальності та безпеки.

Література

1. Ареф'єва, О., Титикало, В., Коваленко, Н. (2023). Економічний механізм забезпечення фінансової безпеки підприємств при нестабільності зовнішнього середовища. Адаптивне управління: теорія і практика. Серія Економіка, 16(32). [https://doi.org/10.33296/2707-0654-16\(32\)-03](https://doi.org/10.33296/2707-0654-16(32)-03)
2. Вербицька Г. Л. Публічні механізми розвитку інноваційної діяльності як фактор забезпечення економічної безпеки України // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. - Івано-Франківськ. - 2024. - Т. 2. - № 20 - С. 86-95.
3. Гаркавий, В. (2024). Економічна безпека як обов'язковий елемент сталого розвитку. Міжнародний науковий журнал менеджменту, економіки та фінансів, 3 (3), 58–69. <https://doi.org/10.46299/j.isjmef.20240303.06>
4. Захаров О. І. (2019). Інновації в системі економічної безпеки підприємств. Вчені записки Університету «КРОК», (3 (51), 168–174. URL: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-168-174>
5. Коваленко, Н. В., Малахова, Ю. А., & Ільченко, В. Ю. (2025). Системний аналіз ризиків економічної безпеки аграрної галузі. Актуальні питання економічних наук, (7). <https://doi.org/10.5281/zenodo.15088459>
6. Козаченко Г. В., Ляшенко О. М. Економічна безпека підприємства: сутність і механізм забезпечення: монографія. Київ: Лібра, 2013. 280 с.
7. Каліна, І., Шуляр, Н., Грищенко, А. (2023). Економічні виклики діяльності підприємства під час кібератак в умовах жорсткої конкурентності. Цифрова економіка та економічна безпека, (9 (09), 14-20. <https://doi.org/10.32782/dees.9-3>
8. Guo, Q., You, G. (2023) Understand Interactive Relationship Between S&T Security and Economic Security, Establish S&T Security Monitoring and Early Warning System. Bulletin of Chinese Academy of Sciences, 38(4), pp. 553–561. DOI 10.16418/j.issn.1000-3045.20221129001
9. Перерва, П.Г., Шаульська, Л. і Кобелева, Т. 2023. Формування та використання системи моніторингу підприємницьких ризиків як запорука сталого розвитку бізнес-структур. Економіка і організація управління. (Лип 2023), 34-44. DOI:<https://doi.org/10.31558/2307-2318.2023.1.4>.
10. Корнійчук Г.В. Моніторинг у системі управління фінансовим потенціалом підприємства. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 13. С. 26-31.

References

1. Arefieva, O., Tytikalo, V., & Kovalenko, N. (2023). The economic mechanism of ensuring the financial security of enterprises in case of instability of the external environment. [Ekonomicznyy mekhanizm zabezpechennia finansovoi bezpeky pidpriemstv pry nestabilnosti zovnishnoho seredovyshcha] Adaptive management: theory and practice. Economics Series, 16(32). [https://doi.org/10.33296/2707-0654-16\(32\)-03](https://doi.org/10.33296/2707-0654-16(32)-03) (In Ukrainian)
2. Verbytska G. L. (2024) Public mechanisms for the development of innovative activity as a factor in ensuring the economic security of Ukraine [ublichni mekhanizmy rozvytku innovatsiinoi diialnosti yak faktor zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy] // Current problems of the development of the economy of the region. - Ivano-Frankivsk. Vol. 2. No. 20 pp. 86-95. (In Ukrainian)
3. Garkavy, V. (2024). Economic security as a mandatory element of sustainable development

[Ekonomichna bezpeka yak oboviazkovyi element staloho rozvytku]. International Scientific Journal of Management, Economics and Finance, 3 (3), pp. 58–69. <https://doi.org/10.46299/j.isjmef.20240303.06> (In Ukrainian)

4. Zakharov, O. I. (2019). Innovations in the system of economic security of enterprises. [Innovatsii v systemi ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv] Academic notes of the University "KROK", (3 (51), pp. 168–174. URL: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-168-174> (In Ukrainian)

5. Kovalenko, N. V., Malakhova, Yu. A., & Ilchenko, V. Yu. (2025). Systematic analysis of risks of economic security of the agricultural sector [Systemnyi analiz ryzykiv ekonomichnoi bezpeky aharnoi haluzi]. Current issues of economic sciences, (7). <https://doi.org/10.5281/zenodo.15088459> (In Ukrainian)

6. Kozachenko G. V., Lyashenko O. M. (2013) Economic security of the enterprise: essence and mechanism of provision: monograph. [Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist i mekhanizm zabezpechennia: monohrafiia] Kyiv: Libra, P. 280 (In Ukrainian)

7. Kalina, I., Shulyar, N., & Hryshchenko, A. (2023). Economic challenges of enterprise activity during cyberattacks in conditions of fierce competition. [Ekonomichni vyklyky diialnosti pidpriemstva pid chas kiberatak v umovakh zhorstkoi konkurentnosti] Digital Economy and Economic Security, (9 (09), 14-20. <https://doi.org/10.32782/dees.9-3> (In Ukrainian)

8. Guo, Q. , You, G. (2023) Understand Interactive Relationship Between;TSecurity and Economic Security, Establish S&T Security Monitoring and Early Warning System. Bulletin of Chinese Academy of Sciences , 38(4), pp. 553–561. DOI 10.16418/j.issn.1000-3045.20221129001 (In China)

9. Pererva, P.G., Shaulska, L. and Kobelyeva, T. 2023. Formation and use of a system for monitoring business risks as a guarantee of sustainable development of business structures. Economics and Management Organization. (July 2023), 34-44. DOI:<https://doi.org/10.31558/2307-2318.2023.1.4>.

10. Korniychuk G.V. Monitoring in the management system of the financial potential of the enterprise [Monitorynh u systemi upravlinnia finansovym potentsialom pidpriemstva]. Investments: practice and experience. 2018. No. 13. P. 26-31.